

Średniowieczne miasto tworzyła nie tylko jego warowna architektura, ale przede wszystkim wspólnota mieszkańców. Skupienie dużej ilości ludzi na dość niewielkim zazwyczaj obszarze, w otoczeniu ciasnych uliczek, zamykanych co noc bram i murów miejskich wymagało opracowania odpowiednich przepisów prawnych, regulujących zasady życia w mieście. Podstawowym zbiorem praw miejskich regulujących codzienne obowiązki mieszkańców miasta, ale także kwestie sądownicze, porządkowe i obyczajowe, był wilkierz miejski. Na interesującym mnie obszarze Prus już od XIII w. rozwijały się intensywnie, lokowane na prawie niemieckim, miasta. Jednym z najstarszych z nich było Stare (1233) i Nowe Miasto Toruń (1264), które połączyły się w 1454 r. Miasta te są wyjątkowe dla badacza historii społeczno-kulturowej w okresie średniowiecza, gdyż do dziś zachował się najstarszy znany nam z terenu Prus wilkierz miejski Nowego Miasta Torunia, pochodzący jeszcze z ok. 1300 r. Rozwój przepisów regulujących życie miejskie Torunia można prześledzić stopniowo zatem od pocz. XIV aż do połowy XVI w. Stan zachowania bazy źródłowej czyni więc to miasto wyjątkowym na tle innych wielkich miast pruskich (Gdańska, Elbląga, Królewca, Braniewa, Chełmna) i dlatego bardzo atrakcyjnym do rozpoczęcia szerszych badań nad normowaniem społecznej rzeczywistości miast pruskich w ogóle.

W XIII w. miejskie przepisy prawne w wilkierzach tworzyli rajcy miejscy w porozumieniu z tzw. zgromadzeniem obywateli. Często wypracowywano je i modyfikowano na bieżąco, gdy uznawano, że sytuacja tego wymaga. Rada miejska stanowiła wówczas tylko organ wykonawczy woli całej wspólnoty mieszkańców. Można powiedzieć, że regulacje te były stanowione oddolnie. Lecz już w XIV w. obserwuje się tendencję do zawężania wpływu zgromadzenia obywateli na decyzje rad miejskich. To rajcy miejscy stanowią wówczas grupę decyzyjną w mieście. Wówczas powstawać zaczyna szereg przepisów zmierzających do zwiększenia kontroli społecznej w mieście, przy jednoczesnej oligarchizacji rady miejskiej i narzucania określonej przez nich wizji społecznego porządku. Nie jest moim zadaniem badanie procesu samych przemian prawnych i tego, jak prawo regulowano, lecz interesować mnie będzie treść samych zapisów. Organizacja życia miejskiego opierała się na pewnej wizji tego, w jaki sposób owe miasta powinny funkcjonować. Interesować mnie będzie zatem cel ustawodawcy, który chciał osiągnąć poprzez tworzone regulacje prawne – a była nim konkretna wizja miasta i porządku społecznego w nim panującego. Z drugiej strony dysponujemy źródłami powstałymi na skutek niezadowolenia społecznego różnych grup zawodowych w mieście (cechów, bractw itp.), np. statutami brackimi, które pozwolą nam poznać oczekiwania wobec porządku społecznego „z drugiej strony” i oczekiwania wobec roli, jaką we wspólnocie pełniła rada miejska. Uwzględnić należy także wpływ rozporządzeń krajowych stanowionych przez pana terytorialnego (do 1454 r. wielki mistrz zakonu krzyżackiego; od 1466 r. król polski) dotyczących miast (tzw. wilkierze krajowe). Interesować mnie będzie zatem z jednej strony dynamiczny obraz społeczeństwa widziany oczami ustawodawcy, w świetle zapisów prawnych pochodzenia miejskiego (dotyczącego Starego i Nowego Miasta Torunia, a od poł. XV w. połączonego Torunia), a z drugiej strony obraz tegoż wyłaniający się z zapisów krajowych. Na ile owe zapisy prawne dotyczyły porządku egalitarnego czyli zmierzającego do zrównania porządku społecznego (wspólnot sąsiedzkich, ulicznych, brackich itp.), a na ile hierarchicznego. W literaturze panuje pogląd o egalitarnym charakterze społeczeństwa miejskiego w średniowieczu. Ostatnie badania pokazują jednak, że sytuacja ta zależna była od regionu i konkretnego miasta. Szereg zarządzeń statutowych miast, także Torunia, dotyczyło kwestii związanych z bezpieczeństwem mieszkańców. Były to m.in. zapisy przeciwpożarowe, związane z utrzymaniem czystości czy spokojem w godzinach nocnych. Dotyczyły sfery życia rodzinnego – m.in. świąt, prawa spadkowego czy spraw małoletnich. Interesować mnie będą m.in. przyczyny, dla których ustanawiano owe zapisy i rola, jaką pełniły one w kształtowaniu i organizacji życia miejskiego. Badania takie w dla miast pruskich okresu średniowiecza nie istnieją. Efektem projektu będzie publikacja książkowa, zawierająca także załączniki źródłowe, nie wydanych dotąd zapisów wilkierzy toruńskich.